

minden többhúrú költőnek, világi vannak; élethelyzetei, állapotai szerint változó világi. Kötetében szinte egyszerre, filmszerűen pereg le hazugságoktól, kóklerségektől mentes világa. Ez a képekkel niagarázó verstechnika csikarja ki, hogy szuszszanas nélkül kell végigmondani könyvének nem egy darabját. Ha

már ő látázik, hát látázzon olvasója is.

„Görcsösen összeszorított tenyerében – ahogyan egykor mondotta önmagára visszamutatva – *mindig ott van a gyöngyszem*”. (Szépirodalmi)

MAGYAR JÓZSEF

GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR

„Mint egyenrangú az egyenrangúhoz”

Az utóbbi években Magyarországon divat lett a cigányokról írni. A cigánykérdés napjainkban is az egyik legvitatottabb, s egyúttal indulatokat kavarázó kérdés. S ebben szerepet játszik az is, hogy a felgyorsult beilleszkedés során megnövekedtek a súrlódási felületek. Ma már nyilvánvaló tény, hogy a cigányokról, sorsukról, jövőjükéről csak magukkal az érdekeltekkel – a cigányokkal – együtt lehet dönteni. Nem feledhetjük el ugyanakkor, hogy volt időszak, amikor a kérdést leegyszerűsítették a szociális beilleszkedés problémájára. A hazánkban is szép számmal élő cigányok helyzetéről, életmódjáról, jövőjéről sokféleképpen lehet vélekedni, de azt soha nem téveszthetjük szem elől, hogy *itt és most* nem csak róluk, rólunk is szó van. A leckét a történelem nekünk is feladta.

Magyarországon a cigányság alkotja a legnagyobb lélekszámú sajátos kultúrával és tradíciókkal rendelkező társadalmi, etnikai csoportot. Létszámuk 1984-ben, a tanácsai adatok alapján, mintegy 380 ezer fő, nagyobb, mint a hazánkban élő nemzetiségeké együttvéve. A cigányság területi elhelyezkedése az utóbbi időben állandósult. Mintegy 70 százaléka falvakban lakik. A nagyobbbrészt még a hetvenes években végbement országban belüli lakhelyváltoztatás hatására arányuk az ország északkeleti részeiben és egyes nagyvárosokban növekedett. Ma az ország településeinek mintegy 62 százalékában élnek cigányok. Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár megyében él a cigányság harmada.

Nógrád megyében 130 településből 92 településen élnek cigányok. Számuk az öszlakossághoz viszonyítva növekedett 1980 és 1985 között. (A megye öszlakosságának száma 1980-ban 240 250 fő, a cigánylakosságé 17 665 fő; 1985-ben 235 400 fő, illetve 19 136 fő.) A cigánylakosság 34,8 százaléka városban, 65,2 százaléka községben élt 1985-ben. A legtöbb Salgótarjánban (6015 fő), Szécsényben (3552 fő). Pásztón (2928 fő), Bátorterenyén (2860 fő), és Balassagyarmaton (2256 fő) élnek. Ennek magyarázata egyértelműen a munkavállalási lehetőségekben, az ipartelepítésben rejlik. A helyzet azonban csak látszatra folyamatosan javuló.

„A felszínen a véletlen úzi kiseded játékát” – mondja *Hegel*. A cigányok esetében is, ha csak a látszat alapján ítélezünk és ebből általánosítunk – hamis eredményre jutunk.

Előítéletei ellen még annak is nagyon nehéz harcolnia, aki már tudatára ébredt, elismerte meglétüket. Pedig az ember születéskor mentes az előítéletektől. Az értékítéletet, a véleményalkotást a társadalmi környezettől veszi át. A társadalom jelentős része hajlandó a cigányságnak az életkörülményekben, a képzettségben és a művelődésben mutatkozó elmaradottságát részben vagy egészben e réteg saját hibájának tekinti. Gazdasági nehézségeink, az életszínvonal csökkenése várhatóan továbbra is magában hordozza a cigánysággal kapcsolatos feszültségeket, előítéleteket.

Ötszáz évig üzték, kergették és gyilkolták a cigányokat. Üldözésük egyik, talán legfőbb oka az volt, hogy a szilárd alapokon nyugvó feudális államok Európában minden eszközzel védték a magántulajdont. A cigányok körében viszont még a feudalizmus előtti életforma uralkodott. Nem ismerték el és nem tisztelték a magántulajdont és a törvényeket, „osztály nélküli” társadalomban éltek, vándorló életmódot folytattak. A faszizmus azonban túltett minden korábbi század kegyetlenkedésén. A második világháborúban a fasiszta Németországban 600 ezer cigányt pusztítottak el, ebből Magyarországról származott közel 50 ezer. Az állandó veszélyeztettség az évszázadok során az életöszönt oly módon befolyásolta, hogy előtérbe került az életben maradás elsődlegessége. Vannak akik úgy vélik, ebben van a cigányság tragédiája. Ma azonban adottak a lehetőségek a kedvező folyamatok megerősödésére, a múlt káros örökségeinek felszámolására. Igaz ez a feladat talán nehezebb, több türelmet, energiát igényel, mint az eddig elért előrelépések. Elsősorban a környező lakosság nagyobb segítsége kell(ene). Ez cseppet sem könnyű feladat. De elgondolkodtató, hogy a ma már 500 éve hazánkban lakó cigányok is gyakran igyekeznek letagadni cigányszármazásukat, még akkor is, ha történetesen bőrük barna és a hajuk sem szőke. . .

A cigányokról alkotott általános felfogás alól azonban van kivétel is: a zenész cigányok társadalma. Ők életmódjukban, öltözködésükben, egész magatartásukban szinte kiváltak a cigányság egészéből. Ugyanúgy kiváltak, mint a cigányság más csoportjaiból kiemelkedett értelmiségiek. A kiemelkedettek többsége a későbbiek folyamán, sajnos(!) minden kapcsolatot megszakít cigánytársaival. Pedig a gyakorlat bizonyítja, hogy a tanult egyének igen sokat tehetnek a cigányság egészéért. Az iskolai végzettség ma már elengedhetetlen feltétele az érvényesülésnek. (Ez természetesen nemcsak a cigánygyerekekre igaz.) Az a cél, hogy minél több szakember, kvalifikált munkás kerüljön ki a cigányok köréből is.

Napjainkban az egyik alapvető probléma, hogy a cigánygyermeknek oktatásának eredményei mind a szükségéstől, mind a lehetőségtől elmaradnak. Ezért jelentős arányban újratermelődik az alacsony iskolai végzettségű, szakképzetlen réteg. A cigányság egésze szempontjából az alacsony iskolai végzettség a legnagyobb akadály a társadalmi integráció terén történő további minőségi előrelépésnek.

Az átlagosnál alacsonyabb jövedelmi helyzetet súlyosbítja, hogy a cigány nők felének foglalkoztatása nem megoldott, ezért sokan az állandó munkaviszony hiányából eredően, nem jutnak hozzá a foglalkoztatáshoz kapcsolódó juttatásokhoz sem.

Kellően megbízható adatok hiányában nem lehet párhuzamot vonni a Nógrád megyei eredmények és az országos átlag között. (Hivatalos adagyűjtés ugyanis nincs a cigányokról.) A becslések és néhány felmérés eredménye azonban azt bizonyítja, hogy Nógrád megyében is az országos

átlaghoz hasonló a helyzet a foglalkoztatás és szakképzettség tekintetében. Egy 1978-ban készült nógrádi reprezentatív felmérés szerint a cigány-családoknál az egy főre eső jövedelem – az egy keresőre jutó nagyszámú eltartott és a szakképzetlen munkával elérhető alacsony keresetek miatt – 960 Ft, amely jóval alatta maradt a megyei átlagnak. (Akkor, 1977-ben az egy főre eső jövedelem 2260 Ft volt). Az 1985-ös esztendőben az aktív keresők közül 12,4 százalék volt csak a szakmunkások, 53,1 százalék a segédmunkások, 23,8 százalék a szakképzetlenek, 6,3 százalék a nem fizikaiak és 4,4 százalék a kistermelők-kiskereskedők aránya. Az oktatás terén szintén nincs ok az elbizakodottságra. Az 1985–86-os tanévben Nógrádban az általános iskolába 3642 cigánytanuló iratkozott be, az iskolaköteles cigánygyermekek 98 százaléka járt iskolába. A túlkoros tanulók száma a következőképp alakult: saját osztályában 1 évvel túlkoros 1011 tanuló, 2 évvel 438 tanuló és 3 évvel (vagy több!) 311 tanuló. (Arra vonatkozóan, hogy hányan fejezték be sikerrel a nyolc osztályt, nincs adat, amint arról sem, hogy hányan tanultak tovább és fejezték be eredményesen tanulmányaikat.) Az analfabéták száma – becült adat! – 3000 főre tehető a megyében, ebből 30 év alatti cigány fiatal 234 fő, 35 év feletti 251 fő.

Az alacsony képzettség miatt kialakultak az úgynevezett „cigánymunkakörök” (utcaseprők stb.). Az alacsony jövedelem alapvetően determinálja életszínvonalukat, ugyanakkor az alacsony életszínvonal akadályja is a felemelkedést elősegítő szakképzés megszerzésének. A fiatalok egy része azért nem tanulhat tovább, mert már 15–16 éves korában szükség van keresetére. De a vállalatok is hasznot húztak az alacsony képzettségi szintű munkaerőből, éveken keresztül. Míg nem megjelent a bértömeg-gazdálkodás. Így értelmetlenné vált, hogy a „kilépett” munkakönyvű dolgozókkal „pénzügyi egyensúlyt” teremtsenek, még olyan áron is, hogy kapun belüli munkanélkülieket „alkalmaztak”. Az új helyzet most tovább nehezíti a cigányság sorsát, egzisztenciális lehetőségeit. Egyre nehezebb elhelyezkedni. Lassan szakmával is, szakképzetlen munkaerőnek is. Az előbbiekből adódik, hogy a hátrányos helyzet újratermelődése ellen ható tényezők között legfontosabb szerepe az iskolának van, mert csak ennek révén várható egyenletesebb eloszlásuk a munkamegosztási hierarchiában.

Hiba lenne valami egységes receptet adni a cigányság beilleszkedésének, felzárkóztatásának segítéséhez. Egységes megoldóképlet nem létezik. A feladatok és a lehetőségek sem egyformák minden településen. . . . Azonban hibát követünk el akkor is, ha a ma kihívásainak, társadalmi hatásainak negatív vonásait csak a cigányság problémájára szűkítjük le. Megfeledkezve arról, hogy a magyar társadalom alsó rétegeit sem hagyja érintetlenül a változás szele. Azzal, hogy az előttünk álló időszakban nagy gazdasági átalakulás indul meg, az egész társadalomnak szembe kell néznie – a cigányoknak is természetesen. Ez ugyanakkor társadalmi előrelépést is kell(ene), hogy jelentsen. . . . A gazdaságosság, a hatékonyság elvénél érvényesítése minimálisra csökkentheti, kiszoríthatja a termelésből a képzetlen munkaerőt. Bizonytalanná téve a megélhetéshez szükséges pénz előteremtését. Ez óhatatlanul is feszültségeket hordozhat magában, olyan iparosodottabb vidékeken is, mint Nógrád egyes községei.

Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az életkörülmények, a lakás milyen jelentőséggel bír. . . . A probléma ez esetben sem sajátos „cigányügy”. . . . Havi fixből ma nem csak a cigányok nem tudnak önálló otthonot teremteni! A cigányságon belül kétségtelenül a szociális köve-

telményeknek meg nem felelő telepeken élők vannak a leghátrányosabb helyzetben. E téren az elmúlt évtizedekben jelentős volt a fejlődés. Húsz év alatt keréken 200 ezren kerültek jobb lakáskörülmények közé, azaz az 1964-ben nyilvántartott családok több mint négyötöde. A telep felszámolás kezdetén a cigánylakosság több mint 75 százaléka élt telepen, ma már csak mintegy 11 százalék. Nógrád megyében a cigánytelepek száma az 1975. évi 668-ról 1985-re 35-re csökkent. A telepeken levő lakások közül – 1985. január 1-i viszonyok! – putriszintű, elavult 309, felújítható 115 és jó állagúnak minősített 192 épület. (A telepeken kívül levő putriszintű elavult, cigányok által lakott épületek száma 144 volt.) „1980-ban 4900 fő, azaz 1103 család élt telepen, szociális követelményeknek meg nem felelő körülmények között, ahol a telepi viszonyok lehetetlenné teszik a kulturált életformát, még az azt igénylő családok részére is. A telepek csak egy kis részénél megoldott az alapvető kommunális ellátottság (ivóvíz, villany, személyszállítás stb.), többségében nincs kiépített út, illetve járda.” – állapítja meg többek között egy tanácsi jelentés.

A jelentős központi és területi erőfeszítések ellenére sem sikerült azonban az elmúlt húsz év alatt a felső párt- és állami határozatokban megjelölt célkitűzéseket maradéktalanul megvalósítani. Csak két megye tudta a telepeket teljes egészében felszámolni. Az utóbbi években a telepek megszüntetésének üteme több megyében – Nógrád megyében is! – lelassult, egyes területeken megtorpanás tapasztalható. Az ilyen telepeken élők száma 1985-ben 30–35 ezer fő volt. A mintegy 10–12 ezer család többsége a létminimum szintjén vagy az alatt él, hitelképtelen, tanácsi bérlakásra lenne jogosult, de olyan településeken laknak, ahol nem épülnek ilyen lakások. Újabb gond, hogy egyes helyeken a korábban épült, illetve vásárolt kis alapterületű lakások zsúfoltsága miatt a lakásellátásban is újratermelődnék bizonyos hátrányos körülmények. A telepek felszámolása és a telepi körülmények újratermelődésének megakadályozása alapfeltétele az életmódváltásnak, az emberibb életkörülmények kialakításának.

Az elmúlt húsz év tapasztalatai bizonyítják, hogy a cigányok beilleszkedése, befogadása egy-egy településen nem a széttelepítésen múlik. Persze ellenkező példa is található, ahol az új utcasoron újratermelődtek a telepi körülmények (Salgótarján, Mátavercsébly). A telepek felszámolásának meggyorsítása érdekében 1986-tól megszűnt a *kiemelt, nem kiemelt* telepi kategória, amely hátráltatta a telepek felszámolásának ütemét. A jövőben minden szociális követelményeknek meg nem felelő telepet kiemelt telepként kell kezelni.

A telepek felszámolása, a megfelelő lakás- és lakókörnyezet kialakítása alapvetően fontos, de csak egyik feltétele a cigányság beilleszkedésének, felzárkózásának. A családok létbiztonsága a megélhetéshez és az életszínvonal emeléséhez szükséges jövedelem ugyancsak alapvető fontosságú, ezért a cigánylakosság foglalkoztatásának – a már korábban vázolt szükségességéből adódó – elősegítésére a jövőben is nagy gondot kell fordítani. A munkaképes korú cigányférfiaknak 1985-ben mintegy 85, a nőknél 53 százaléka dolgozott állandó munkaviszonyban. Nógrád megyében ez az arány: állandó munkaviszonyban állt a cigányférfiak 70,3, a nők 53,3 százaléka (1985. január 1.). Az 1986. évi tapasztalatok szerint, a hatékony foglalkoztatás előtérbe kerülése miatt a cigányok foglalkoztatása stagnálást, bizonyos területeken visszaesést mutat. Ami elgondolkodtató, az a fiatalok magas aránya ebben a kategóriában. A képzettség, a képzés ugyanis

éppen azoknak a fiataloknak az esetében, akik a század végén kapcsolódnak be mint dolgozók a társadalomba, elodázhatatlan szükségesség.

Bármely területen közelítünk is a magyarországi cigányság problémáihoz, csakhamar kiderül, hogy a megoldás csak komplex, mindenoldalú, általános jellegű lehet, egyes részterületeken legfeljebb tüneti kezeléseket adhatunk, de ezzel lényegesen előbbre nem jutunk. A statisztikai adatok (valós vagy látszólagos objektivitásuk ellenére is) csalókák lehetnek. Töb-
bek között azért, mert a minőségi változásokat nem képesek hasonló egzakt-
sággal tervezni, mint a mennyiséget.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Gulyás Sándor: Cigánygyerekek hátrányai és esélyei, Budapest, 1981., Tankönyvkiadó.
2. Zagyva Imre: A cigánylakosság szociális gondozásának és nevelésének kérdései.
Budapest, A Szociális Intézetek Központja Kiadványai 8. (Az Egészségügyi Minisztérium IX. szociálpolitikai főosztálya által 1974. december 3-7-ig szervezett szakmai továbbképzésén elhangzott előadások.)
3. Erdős Kamill: A Békés megyei cigányok és cigánydialektusok Magyarországon. Gyula, 1979.
4. Murányi Gábor: Egyszer karolj át egy fát! Gíányalmanach. Budapest, 1986. Kiadta a TIT Országos Központja cigány ismeretterjesztő bizottsága.
5. Jelentés a Nógrád megyében élő cigánylakosság helyzetéről. Salgótarján, 1980.
6. A magyarországi cigánylakosság helyzete és időszerű feladatok. Az Agitációs és Propaganda Bizottság 1984. október 2-i ülésén tárgyalt KB tudományos, közoktatási és kulturális osztályának jelentése.
7. Kozák Istvánné dr.: Útmutató a cigányság beilleszkedésének segítéséhez. Építési és Városfejlesztési Minisztérium. Budapest, 1986.
8. Jelentés a cigánylakosság helyzetéről Salgótarjánban. 1985.